

HAJÓK A TEMPLOMBAN

AV dokumentumok és zenei részlegek a dán könyvtárakban

SKALICZKI JUDIT

Az országról

Dánia területe 44 000 km²: egy félszigetet és 406 szigetet foglal magában. Ez 7300 km hosszú tengerpartot jelent, aminek következtében egy dán sem él 52 km-nél távolabb a tengertől. A tenger életük szerves része. Utazás, kereskedelem, ipar, sport elképzelhetetlen nélkül. Hatalmas kéksége, amely az őszi és téli hónapokban opálos szürkévé változik, a mezők zöldjei és a házak fehér és barna színfoltjai adják a dán táj jellegzetes színeit.

Dánia egyike a világ 10 legmagasabb kereseti átlaggal rendelkező országának. Mezőgazdasági és könnyűipari termékei világhírűek. A 70-es évek végén az ország exportjának 30%-a a mezőgazdaságból, 70%-a pedig az iparból származott.

A hajók, amelyek a viking korszak óta a hatalom, függetlenség és szabadság jelképei, ma is ott függenek a templomokban.

Az emberekről

Nem félve az egymondatos megállapításokban rejlő csapdáktól, bízva inkább azok közhelyszerű igazságában, azt mondhatom, hogy nem tudom, hogy a dánok műveltek-e, de az biztos, hogy kulturáltak. A 9 éves tankötelezettség, a népfőiskola, az 5 egyetem, a felnőttoktatás biztosítja a különböző szakmák megfelelő szintű elsajátításának lehetőségeit. Amit emellett még majdnem mindenki megszerez, az a tolerancia képessége.

A könyvtárakról

A szakirodalom által felcsigázott kíváncsiság és várákozás nem marad kielégületlenül. A valóság nemcsak megegyezik az olvasottakkal, de sok esetben felül is múlja azt. Nem találkoztam látványos könyvtártani elméletekkel, metodikákkal, de szép, korszerűen berendezett könyvtárakkal, sok és sokfajta, kellőképpen feltárt állománnyal és képzett könyvtárosokkal igen, akik idejük nagyobb részét, – mivel létüket és fontosságukat nem kell különböző módon bizonyítaniuk – a tényleges szakmai feladatok megoldására fordítják.

Az AV dokumentumok

Az AV dokumentumok a készülő törvényben

A Bibliotekstilsyn (Közművelődési Könyvtári Felügyelőség) jelenleg az új közművelődési könyvtári törvényen dolgozik. Ebben a törvényben az AV dokumentumok könyvtári gyűjtése már nem a *lehetőség* szintjén fog jelentkezni, hanem *kötelező* érvénnyel. Ettől a módosítástól azt remélik, hogy sikerül az AV dokumentumokat egyenrangúsítani a könyvekkel. Irányelveik szerint a közművelődési könyvtárak gyűjtik:

a hangfelvételeket

a diafilmeket

a fényképeket

a poszttereket, grafikákat.

Mozgófilmeket csupán a gyermekkönyvtárak gyűjtenek, a videofelvételek rendszeres gyűjtéséhez igen kevés könyvtárnak van meg az anyagi lehetősége. Az említett dokumentumok az egész állományba integrálódnak, külön AV részleg létesítését nem érzik indokoltnak.

Az AV dokumentumok a könyvtárosok képzésében

A Dán Királyi Könyvtárosiskolában a 4 éves alapképzés első két évében a hallgatók évi 40 óra zenei könyvtárismeretet hallgatnak. A tantárgyak: zenei szakirodalomismeret, hangszerismeret, zenei könyvtári normatívák, a gyarapítás segédeszközei. A négy éves alapképzésen kívül továbbképzés keretében is fejleszthetik zenei könyvtárosi ismereteiket. Ezek a képzések 18 naptól több hónapig terjedhetnek.

Akik az alapképzésen belül a zenei könyvtárosságra kívánnak szakosodni, évenként még további 45 órában hallgatnak „zenei könyvtártant”.

Az audiovizuális szolgáltatások c. tantárgy keretében a hallgatók nemcsak megismerik a különböző dokumentumokat és a gyűjteményszervezés kérdéseit, de vizsgafeladatként olyan könyvtári foglalkozási tervet állítanak össze, amelyekhez egyaránt felhasználják a vizuális és az auditív dokumentumokat.

A könyvtárak AV dokumentumokkal való ellátása

A központi ellátást teljes egészében a könyvtárellátó végzi (Bibliotekscentralen). A központi ellátás kiterjed a tároló bútorokra, a dokumentumokra (transzparenszek, diák, filmek, videoszalagok), a katalóguscédulákra, a propaganda-anyagokra stb., vagyis mindenfajta AV dokumentumot – természetesen feldolgozva – ettől az intézménytől vásárolhatnak a könyvtárak.

A könyvtárellátó szoros munkakapcsolatban áll az AV dokumentumokat előállító kiadókkal (200 ilyen kiadó működik az országban). A különböző kiadók érdekelték

abban, hogy termékeiket elküldjék a könyvtárellátónak, hiszen az jegyzékeken propagálja a kiadványokat, tehát megkönnyíti a kiadónak a terjesztést. A kiadók minden dokumentumból két darabot küldenek a könyvtárellátónak. Ebből az egyiket mindjárt megkapja a dokumentum címléírója, és így válik lehetővé, hogy a dokumentumok kézhezvétele után második héten a könyvtárak már megkaphatják a dokumentumokat leíró katalóguscédulát. Ez három cédulát tartalmaz, perforált, és mindegyiknek más a rendeltetése. Az első karton tényleges katalógusként is funkcionálhat a könyvtárakban, a második rész a könyvtárban marad a megrendelés bizonylataként, a harmadik karton pedig maga a megrendelő rész, amelyen együtt lehet megrendelni a dokumentumot és a további katalóguscédulákat. Katalóguscédulát egyébként dokumentumvásárlás nélkül is lehet rendelni. A megrendelőn betűjelzet mutatja, hogy a dokumentumot iskolai könyvtár számára, gyermekkönyvtár számára vagy a felnőttek számára javasolják-e beszerezni.

Annotációval csak az iskolai könyvtárak számára javasolt AV dokumentumokról készült leírásokat látják el, miután ez az a könyvtártípus, melyet az AV dokumentumok elsődleges gyűjtési helyének tekintenek. A címléírást (évenként kb. 600 cím) a könyvtárellátó munkatársai végzik, az annotációkat külső munkatársakkal íratják.

A dokumentumleírás az ISBD alapon álló saját adaptációjuk alapján készül. Jóllehet az ISBD-t meglehetősen nagyvonalúan alkalmazzák; a címfej lehetőség szerint minden esetben a szerzővel kezdődik.

1980. áprilisa óta működik az AV dokumentumok nyilvántartására szolgáló számítógép, az EDC (Elektronical Dates Computer). Távlati elképzeléseik szerint a katalóguscédulákat is géppel készítik majd.

Kiemelt feladatként kezelik a vakok és csökkentlátók számára kiadásra kerülő hangos könyveket (lydbog – talking books). A hangos könyvek előállítása igen költséges. Egy kb. 150 oldalas könyv 4 kazettára fér rá, ami azt jelenti, hogy a hangos könyv átlagos ára kb. 300 DKr, míg a nyomtatott könyv átlagára kb. 50 DKr. Egy munkabizottság válogatja ki, hogy miből készüljön hangos könyv.

A kifejezetten zenei anyagot elkülönítve kezelik a többi AV dokumentumtól. Ennek feldolgozását a *zenei osztály* 8 főhivatású könyvtárosa végzi. A könyvtárak ugyanolyan formátumú íven értesülnek a zenei anyagról (hanglemezről, kazettákról és kottákról), mint az AV dokumentumokról. A dokumentumok és a katalóguscédulák megrendelése is hasonló módon történik.

Külön szerkesztőség dönti el, hogy a zeneműboltokban található bőséges zenei termésből mit ajánljanak a könyvtáraknak. Ez évente körülbelül 3000 hanglemez és kazetta.

1981-től tervezik a lemezek és kazetták leírásának füzetben történő megjelentetését is, tematikus rendben, amit a szerzők, előadók és a címek alfabetikus indexe egészít majd ki.

A Királyi Könyvtárral közösen jelentetik meg évente a Zeneművek a dán könyvtárakban (Musikalier e Danske Biblioteker) c. lelőhelyjegyzéket, ami – ahogy erről később meggyőződhettem –, minden zenei gyűjteménnyel rendelkező könyvtárban megtalálható, lehetőséget adva arra, hogy a kis könyvtárak is részesei lehessenek a nagy könyvtárak gyűjteményeinek.

Miután az 1981. évi IFLA közgyűlésen is szó esett a könyvtárak AV dokumentumokkal való ellátásáról, talán érdemes – az IFLA dokumentumok alapján – itt is szót ejteni néhány más ország gyakorlatáról.

Hollandiában a könyvtárellátó, a Nederlands Bibliotheek en Lektuur Centrum (NBLC) kilenc év óta ad ki folyamatosan jegyzékeket az AV dokumentumokról, amelyek 1977 óta annotáltak. Terveik szerint egy-két éven belül ezeket géppel állítják elő. A jegyzékek kumulációja több mint 20 000 címet tartalmaz.

Az NBLC-nek hat rádió társasággal van olyan szerződése, amely lehetőséget ad arra, hogy a közművelődési könyvtárak ingyen megkaphassanak bizonyos rádiós programokat.

A könyvtárellátó azt a holland könyvtári normatívát tekinti szem előtt, amely szerint a közművelődési könyvtárak teljes állományának 20%-a legyen audiovizuális dokumentum. S ezt az arányszámot éppen a könyvtárellátó tudja elősegíteni a központi szolgáltatásaival.

A svéd könyvtárellátó, a Bibliotekstjänst (BTJ) az audiovizuális dokumentumok három típusát különbözteti meg:

- hangos könyvek,
- zenei dokumentumok,
- diák, filmcsíkok, nyelvleckék.

A hangos könyvek közül évente 150 db jelenik meg a BTJ kiadásában (emellett a különböző kiadók összesen megközelítőleg 1700 db-ot jelentenek meg évenként!). Ebből az 1700 db-ból a könyvtárellátó 600-at javasol megvételre, és ugyanennyit lát el katalóguscédulákkal. Svédországban a 24 megyei könyvtár évente körülbelül 20 000 hangos könyvet szerzeményez. Ezeket a könyveket nemcsak a vak és csökkentlátó könyvtárhasználók kölcsönözhetik, hanem mindenki, aki bármely ok folytán képtelen a hagyományos könyvek olvasására, azaz a nyelvel most ismerkedő vendégmunkás éppen úgy, mint a szellemileg visszamaradott könyvtárhasználók. A hangos könyveket olyan kazettatartókban helyezik el, amelyekre braille írással is ráírják a könyv adatait.

A zenei dokumentumok közül a BTJ a következő zenei műfajokat ajánlotta – katalóguscédulákkal ellátva – a közművelődési könyvtárak számára 1980-ban:

	hanglemez	kazetta
klasszikus zene	268	59
népzene	45	5
dalok	28	8
jazz, blues, stb.	111	4
popzene	199	81
gyermeklemezek	33	28
vegyes gyűjtemények	9	16

Egy évben a BTJ körülbelül 25 000 db hanglemezt és kazettát ad el a könyvtáraknak.

A dokumentumok harmadik csoportja közül a legnagyobb kereslet a nyelvleckék iránt van. Bár egyre több videokazetta jelenik meg a piacon, addig míg a berendezések sztenderdizálásában nem lesz egységesítés, a könyvtárellátó érdemben nem tud foglalkozni ezekkel.

A Német Szövetségi Köztársaság beszámolója szerint az elmúlt 10 évben az audiovizuális dokumentumok lényegi részeivé váltak a könyvtárak állományának. A könyvtárellátó, az „EKZ” (Einkaufszentrale für öffentliche Bibliotheken GmbH), az auditív dokumentumok közül mind a zenei felvételeket mind az irodalmi és nyelvi felvételeket szolgáltatja – katalóguscédulákkal – a könyvtáraknak. A könyvtárakban egyre nagyobb a kereslet a kazetták iránt, mert egyszerűbb a használatuk, mint a hanglemezeknek.

A videofelvételeket még nem nagyon vásárolják a könyvtárak annak ellenére, hogy a német Video Catalogue 50 cég 2000 felvételét tartalmazza.

Tapasztalatok a könyvtárakban

A gyakorlatban, azaz a könyvtárakban arra kerestem választ, hogy:

- a zenei részleg milyen súllyal foglal helyet a könyvtárak szervezetében,
- mi az AV dokumentumok szerepe a könyvtárakban,
- milyen a gyermekkönyvtár kapcsolata az AV dokumentumokkal.

A zenei részlegekről

Az újonnan épült könyvtárak 3 nagy részből állnak:

- a felnőttek számára szóló szolgáltatás,
- a gyermekkönyvtár,
- a zenei részleg.

Ez a területi megoszlás jelzi azt a helyet is, amit a zenei részleg a könyvtár struktúrájában elfoglal. Például a Holte-i fiókkönyvtár (Koppenhágától 25–30 km-re fekvő gazdag település, 27 000 lakossal) alapterülete: 1675 m², a zenei részleg ebből 385 m². Jóllehet a hangzó anyagokat helyben is lehet használni, a részlegek olvasószolgálatában a fő hangsúly a kölcsönzésre esik. A részlegek neve is ezt jelzi: zenei kölcsönző könyvtár. A hanglemezkölcsönzésnek csupán egyetlen feltétele van, a kölcsönzőnek be kell hoznia az otthoni lemezjátszó pick-upját. A kölcsönzés időtartama 1 hónap. A hanglemek épségének ellenőrzésére és gyors tisztítására szolgáló berendezések mindenütt vannak.

A zenei részlegekben, ugyanúgy, mint nálunk, az állomány eltolódik a hangzó anyagok javára, csak éppen az abszolút számok mások. Például a Lyngby-i könyvtárban (1963-ban Dániában elsőként itt nyílt közművelődési zenei könyvtár), a jelenlegi állomány:

- 27 492 hanglemez
- 1713 kazetta
- 4624 zenei referenz könyv
- 8183 kotta;

Holtében:

- 40 000 hanglemez
- 6000 kazetta
- 6000 kotta
- 40 folyóirat;

Arhusban:

- 40 000 hanglemez
- 2814 kazetta
- 20 000 kotta.

A könyvtárakban a zenei részlegek költségvetése olyan, hogy a tervszerű és következetes szerzeményezést biztosítani tudják. A részlegekben mindenütt nagyon jó referenz állománnyal találkoztam. A dokumentumokat szabadpolcon helyezik el, ETO szakrendben. A katalógusokban való feltárás betűrendes és szakrendi. Előadók szerint nem tárják fel az állományt, aminek hiányát – a könyvtárosok szerint – naponta érzik.

Az olvasószolgálati munka fontos része, a rendezvények. A könyvtár igen sok zenei rendezvényt tart. Dániában jóllehet az intézményes zeneoktatás nem olyan fejlett mint hazánkban, hihetetlen sok hangszeres és vokális amatőr együttes van. A részlegek költségvetésébe beépítik azoknak a koncerteknek a költségeit is, amelyeket a könyvtár által patronált amatőr együttesek adnak.

Az AV dokumentumok a könyvtárban

A könyvtárakban lévő AV dokumentumokat – ahogy már említettem – a zenei hanganyag kivételével, integrálják a könyvek közé. Csupán egy helyen, az Arhusi Városi Könyvtárban találhatóak külön csoportban az AV dokumentumok, az ún. AV részlegben. A külön részleg létrehozását hátrányos helyzetűek megfelelő ellátásával indokolják, amelyet kiemelt feladatnak tartanak. (Dániában egyébként az élet egésze – a tömegközlekedési eszközök, az üzletek, a színházak, a könyvtárak, stb. – úgy van berendezve, hogy mindenkinek helye legyen benne: a rokkantaknak is, a vendégmunkásoknak is.) Így, hogy ezek a dokumentumok egy területen helyezkednek el, megkönnyítik a rokkantaknak, vakoknak, csökkentlátóknak, nagyothallóknak a könyvtárhasználatot. A részleget 8 éves kortól látogathatják a használók, a fiatalabbak a gyermekkönyvtárból kölcsönöznek.

A részlegben a következő dokumentumok találhatóak:

- beszélő (hangos) könyvek – a vakok számára;
- könyv + kazetta – a csökkentlátók számára;
- nagybetűs könyvek – a csökkentlátók számára;
- hangos folyóiratok – vakok és csökkentlátók számára;
- lassan, nagy hangerővel mondott hangos könyvek – nagyothallóknak.

Az egészségesek számára ebben a részlegben találhatóak az irodalmi lemezek, a nyelvleckék és a diafilmek. Videokazettáik és mozgófilmjeik anyagi okok miatt nincsenek, annak ellenére, hogy ennek a részlegnek a legmagasabb a költségvetése a könyvtáron belül: csak a hangoskönyvekre évente mintegy 300 000 DKr-t fordítanak.

Az AV dokumentumok további fontosabb helye a *kórházi könyvtár*. A kórházi könyvtárat – pl. Arhusban – a modern klinikai központban helyezték el, az egyik egyetemi épületben. 1975-ben nyitották meg, jelenleg az állománya: 240 db hangoskönyv, 1000 db irodalmi műveket tartalmazó kazetta. 26 kazettás magnetofonjuk van, amelyeket a kórtermekben együtt kölcsönöznek a kazettákkal. A nagyothallók számára egy speciális készülék a megfelelő hangerőre erősíti fel a hangot.

Három főfoglalkozású könyvtáros dolgozik itt, de potenciálisan minden ápolónő könyvtáros, mert – amennyiben szükség van rá – megállapodásuk szerint, a kórtermekben ők kezelik a betegek készülékeit. Hetente kétszer látogatják végig a könyvtárosok mozgó kis kocsijaikkal a kórtermeket, hogy a betegek cserélhessék a náluk lévő kazettákat.

A járóképesek a könyvtárat látogatják, ahol 5–6000 kötet könyvből válogathatnak. A könyvtár az Arhusi Városi Könyvtár fiókkönyvtáraként működik, állományát letétként kezelik, és a városi könyvtár állományából töltik fel.

A gyerekkönyvtárról

A gyerekkönyvtár mindenütt éppen olyan fontos része a könyvtárnak, mint a felnőtt olvasószolgálat. A gyerekkönyvtárat a felnőttek tereivel a zenei részleg köti össze. A gyerekkönyvtárakban emellett van külön zenei részleg. A gyerekek e részleget általában 12 éves korig használják. Itt mindenütt nagyobb hangsúlyt fektetnek a helybenhallgatásra, mint a felnőtt részlegekben. A hanglemezek mellett a gyerekrészlegben kották és zenei könyvek is vannak. A zeneművek nagyobb része könnyűzenei felvétel és örökzöld, népszerű klasszikus felvételek. A gyerekrészlegben ezen kívül diafilmek is vannak, a hozzájuk tartozó gépekkel (kb. 40–50 000 diafilm).

A gyerekkönyvtárak a rendezvényeiket az AV dokumentumok felhasználásával, a különböző témák szakembereinek a közreműködésével tartják.

Nincs mit összegeznem. A tényekhez és a számokhoz nem kell magyarázat. *Tudtam*, hogy Dániában a könyvtárügy igen fejlett és most – nagy szerencsémre – *láttam* is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. ED SPRINT: National Service to Public Libraries in the field of Audiovisual Media. The situation in the Netherlands. IFLA Council, 1981. 4 p.
2. JAN GUMPERT: Central Service of Audiovisual Media in Sweden. IFLA Council, 1981. 2 p.
3. WILLI WIEMERS: Audiovisuel Zids in the Federal Republik of Germany. IFLA Council, 1981. 11 p.

